

ЧИН СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Паралельно з розвитком соціуму України відбувається посилення впливу релігійних установ на різні складові громадського життя. Окрім збереження й піднесення рівня моралі та духовності, церква та її інституції, зокрема чернечі Чини, беруть участь у розвитку національної культури, благодійництві, опіці над потребувачими. Виходячи з цього, актуальним видається прослідкувати розвиток подібних напрямів праці Чину св. Василя Великого (далі – ЧСВВ) з метою узагальнення позитивного досвіду та його застосування на сучасному етапі.

Більшість праць з історії Української греко-католицької церкви оглядово висвітлюють дану проблему [14; 17; 19]. У роботах таких дослідників, як Я.Стоцький [26], М.Швед [31], П.Шкраб'юк [32] розкривається роль окремих чернечих осередків Галичини в справі розвитку різних сфер національного життя українського населення. Водночас ступінь розробки даної теми не є достатнім. Тому доцільною видається участь зацікавлених науковців у її дослідженні. Джерельною базою при написанні роботи слугували фонди Центрального державного історичного архіву у Львові (ЦДІАУЛ). Метою статті є висвітлення участі ченців ЧСВВ у культурно-освітньому та господарському житті українського населення Східної Галичини у 80-х рр. ХІХ ст. – на початку ХХ ст. (до 1914 р.).

Кінець ХІХ ст. позначився намаганням греко-католицького духовенства, й василіян у тому числі, віднайти свою нішу й способи впливу на суспільство в умовах розвитку світської інтелігенції; зростанні її впливу на події суспільного характеру. Доктрина, яка толерувалася керівництвом Чину наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., передбачала підтримку Габсбургів; несприйняття москвофільства та засудження польської політики в Галичині разом із процесами латинізації в церковному житті при беззастережній відданості засадам католицизму загалом. У справах національного розвитку василіяни прагнули до піднесення свідомості українського населення через застосування законних методів [11, с.325]. Слід відзначити, що в даній царині чи не найяскравіше прослідковувалася їхня конфронтація з діячами польських духовних та суспільно-політичних сил.

Працю представників світського духовенства, спрямовану на поширення культури та освіти, піднесення моралі, подолання алкоголізму, зміцнення господарського та фінансового життя українців у Галичині, дослідники характеризують як подвижницьку й надзвичайно важливу.

Водночас, захоплення проблемами суспільного життя зумовило поступовий відхід на задній план духовних складових діяльності церкви. Безпосередніми наслідками даного процесу були поступове перетворення церкви в “інструмент світського руху” та значний занепад релігійної свідомості серед населення [25, с.25; 28, с.28]. Особливо гостро дані процеси почали відчуватися на зламі ХІХ та ХХ ст.

Василіяни, констатуючи подібну ситуацію, намагалися витворити власний, виважений підхід її трактування. Вважаючи, що “наші сьвященники мають багато праці іншої по читальнях, по касах, по склепах громадських, по вічах” і не заперечуючи важливості й потрібності даної діяльності, ченці ЧСВВ закликали перш за все до духовного відродження [15, с.67]. Така концепція розвитку підтримувалася з боку вищої церковної ієрархії. Особливо яскраво це проявилось в діяльності митрополита Андрея Шептицького [28, с.25; 29, с.83; 27, с.110].

Оновлений в ході Добромильської реформи василіянський Чин виступив одним із найбільш активних втілювачів у життя ідеї духовного відродження українців. На відміну від “просвітителів” – представників соціалістичної та радикальної доктрини, які часто обстоювали атеїстичні погляди, ченці відносили себе, а також духовних і світських осіб, близьких по духу, до категорії тих, що “навіть не називають себе просвітителами, а кажуть, що оден просвітитель то Христос” [23, с.139-140]. Свідченням дієвості позиції є розгорнута василіянами місійна, реколекційна, освітньо-виховна праця.

Водночас представники Чину не цурались впливати на інші царини громадського життя Галичини. Передумови до участі ченців у господарському житті можна знайти в тексті нормативних документів ЧСВВ. Пункти №111 та №112 “Витягу з уставів...” визначають бездіяльність “вельми згубною” для василіян. Тому їх закликали до постійного практикування певних добрих справ, зокрема ручних робіт. У даному питанні передбачався індивідуальний підхід до визначення виду діяльності. Серед переліку занять виокремлювалося малювання, різьбярство, садово-городні роботи, бджільництво тощо. Ченці не мали права займатися медичною практикою. Представники Чину зобов’язувалися до харитативної діяльності. У правилах вказувалося на необхідність приймати убогих і подорожніх та допомагати їм у міру власних можливостей [7, с.40, 41, 38].

Здебільшого виконання вищезгаданих приписів стосувалося внутрішнього життя монастирів. Проте наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. василіяни часто прилучалися до налагодження господарсько-економічного життя українських громад у Галичині. Подібна практика підтримувалась єпископатом Греко-католицької церкви. Пункт №8 6-го розділу постанов

Дрогобицький І.І. Чин св. Василя Великого у суспільному житті українців Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.).

Собору у Львові (1891 р.) закликає єпископів сприяти впровадженню в життя принципів взаємокооперації; створенню на базі окремих парохій товариств “рукодільників і хліборобів” [30, с.84-85].

Василіяни не залишалися осторонь таких рекомендацій. В їхньому періодичному виданні – “Місіонарі” зустрічаються приклади бачення представниками Чину рівня й складових громадського життя українців. До його невід’ємних атрибутів належали крамниця (склеп), читальня, школа [22, с.19]. Виявом активності у даній сфері може слугувати діяльність о.Йосафата Мальчинського. Перебуваючи в Крехові у 1892–1893 рр., він виступив ініціатором створення читальні “Просвіти”. В 1898 р. у цьому ж населеному пункті о. Мальчинський Євген розпочав організовувати громадський склад для потреб місцевих жителів. На жаль, про завершення роботи даних немає, бо 30 вересня 1898 р. його перевели до осередку в Дрогобичі. На початку ХХ ст. в акціях, метою яких було домогтися збільшення оплати для сільських працівників, брав участь один із найвідоміших проповідників Чину – о. Сотер Ортинський [4, арк.128, 129; 13, с.679]. З 1893 р. розпочав свою священничу діяльність о. Кирило Симків. Спершу він працював на базі монастиря в Жовкві. У передмістях – Воли Висоцькій та Опліській завдяки його старанням було засновано читальні “Просвіти”. Свою культурно-освітню діяльність о. Кирило згодом продовжував в Улашківцях, Михайлівці, Дрогобичі [2, арк.54].

Траплялися випадки, коли заклади культурно-освітнього характеру зводились селянами під впливом місійних наук на місцях корчм. Факт співпраці в питанні такого характеру зафіксовано у договорі між керівництвом осередку “Просвіти” та ігуменатом монастиря ЧСВВ у Михайлівці. Василіяни віддавали для організації читальні одне з власних приміщень. Видатки на його утримання й податкові платежі здійснювалися осередком “Просвіти”. За ігуменом зберігалось право контролю над способом використання приміщення. Крім цього, ті з василіян, які записалися до осередку, мали право участі у різноманітних його заходах [22, с.19; 6, арк.10].

Представники Чину, як бачимо, активно співпрацювали з культурницькими організаціями у краї, дбаючи про національно-культурне та економічне відродження. Вістря цієї діяльності зосереджувалося на українцях, які мешкали в сільській місцевості. Тому, на думку дослідників, саме селяни найшвидше оцінили позитиви громадського служіння василіян як у ході місій, так і при монастирських центрах. Активними учасниками культурно-освітнього та економічного відродження українського населення Жовківщини виступали о. Нестор Веселий, о. Марко Галущинський, о.Аристарх Крижанівський, о. Єронім Малицький, о. Кирило Симків, о. Яким Фещак [10, с.77; 1, арк.19].

Громадська складова була притаманна діяльності тих василіян, які займали провідні посади в церковній ієрархії. У пастирському листі з нагоди рукоположення на єпископа станіславського Андрей Шептицький акцентував на намаганні зі свого боку подолати “ті невідрадли обставини в вашім теперішнім житті котрі загрожують дочасному вашому щастю, вашому здоровю, добробитові, просвіті і нашим спільним, народним інтересам” [8, с.311]. Складові, спрямовані на поліпшення культурно-освітнього та економічного життя українського населення, прослідковувалися в діяльності єпископа Йосафата Коциловського, який після завершення богословських студій вступив до ЧСВВ, а у 1916 р. був висвячений на єпископа перемишльського [12, с.1153].

Із збільшенням фактів участі ченців у заходах суспільно-політичного, культурно-освітнього та економічного характеру робилися спроби їхнього обліку. Звернення з проханням надсилати інформацію про проходження місій, реколекцій, свят тощо друкувалися на сторінках “Місіонаря” [24, с.28].

Громадська активність ченців регламентувалася з боку керівництва Чину. Свідченням цьому може слугувати лист протоігумена Платоніда Філяса від 21 лютого 1908 р. із рекомендаціями щодо участі в різноманітних суспільно-політичних акціях. У питаннях, пов’язаних із задіяністю василіян у “читальнях ... на зборах чи вічах, які в парохіях наших мали б місце”, наголошувалося на необхідності дозволу настоятеля. У ході політичних акцій заборонялося виконувати обов’язки головуючого. Представники Чину не могли “обов’язку виборців в посередних виборах ... на себе приймати”. Тільки з дозволу протоігумена й у випадку нагальної потреби їм дозволялося “брати уділ в зборах, вічах і зіздах по чужих місцевостях”. Назагал при витворенні політичних поглядів рекомендувалося виходити з правила поваги, толерування та любові до ближнього [3, арк. 10 зв.].

Окремі пункти листа стосувалися культурно-освітньої та економічної праці василіян. Протоігумен давав дозвіл на участь священників Чину в “русі просвітнім, економічним а навіть деколи політичним”. Водночас ним визначалися й певні застереження. Вказувалося, що передумовою до задіяності у відповідних сферах є дозвіл і благословення з боку настоятеля. Ігуменам рекомендувалося призначати до такого роду праці тих осіб, які “не лиш суть підготовані умово, але і монашою чеснотою і повагою” підтверджують сподівання на успішне виконання доручень. Без цих характеристик заборонялося брати участь у громадському житті не тільки звичайним ченцям, але й настоятелям монастирів [3, арк. 10 зв.].

Василіяни послідовно дотримувалися принципів домінування духовно-релігійного над політичним у суспільному житті краю. Характеризуючи

політичну діяльність, представники Чину на сторінках “Місіонаря” акцентували на “грішності” її природи. Це аргументувалося тим, що політика ніколи “не йде за заповідями Божими, ні заповідями церковними, а лиш одну знає заповідь: земске і тілесне самолюбство і гордість житейська” [21, с.167; 16, с.173]. Подібні твердження все ж не були покликані завуальовувати аполітичність василіян. Характерним для них було неухильне обстоювання національних інтересів українського народу. При цьому різко засуджувалися пропольська та москвофільська орієнтації. Виявляючи вірність католицизму та династії Габсбургів, представники Чину, в умовах ситуації, яка склалася під час виборів до парламенту Австро-Угорської імперії в 1911 р., зазначали, що “кождий, що не є хрунем і зрадником свого народу, голосує на свого народного кандидата, а не за того, котрий є ворогом его народу”. Саме в часі проведення цієї виборчої кампанії керівні польські політичні кола, маючи на меті розколоти український рух, виступили з допомогою москвофільським діячам. Це викликало заяви з боку представників ЧСВВ на кшталт того, що “тверді русини” (москвофіли) “ідуть враз з поляками проти свого народу...”. Подібно василіяни трактували бачення москвофілами розвитку релігійного життя українців Галичини. Слід зазначити, що ці висновки не були суб’єктивними [16, с.161, 174].

Характерним для національного світобачення в середовищі василіян було твердження про окремішність українців. У пресовому виданні ЧСВВ зазначалося: “... як не хочемо бути поляками, не хочем бути і москалями. Як тоті, що хотять з нас поробити поляків, то вороги наші, так само не приятелі, а вороги пишуть такі книжки, що хотять перекабалити нас на москалів...”. Така позиція ченців підтримувалася з боку вищої ієрархії. Проти ополячення й латинізації греко-католицького населення, а також проти поширення москвофільських ідей виступав, наприклад, митрополит Сильвестр Сембратович (1882–1898 рр.) [20, обкл; 13, с.523]. Тверезий національний підхід визнавався за ЧСВВ з боку ідейних противників. Іван Франко наголошував на тому факті, що “щирий католицизм” не став приводом для втрати представниками Чину “почуття своєї національності”. Протоігумена Ордену – Платоніда Філяса та о. Сотера Ортинського він характеризував “завзятими народовцями” [18, с.421].

Характерним для василіян у питаннях національного спрямування було розуміння соборності української нації. У періодиці ними наголошувалося на єдиному корінні галичан і “русинів-українців” із-за Збруча. Водночас, гостро критикуючи зазіхання представників польської чи єврейської національності на політичні, релігійні та економічні права українського населення, василіяни не розпалювали почуття національної ворожнечі. Одним з прикладів такої позиції може стати факт охрещення 20

серпня 1900 р. єврея Йосифа Парилле з Мікулинець у львівському монастирі ЧСВВ [9, с.128; 5, арк.62 зв., 63].

Таким чином, акцентуючи на першочерговому значенні духовного розвитку, представники ЧСВВ наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. не усувались від впливу на інші складові національного відродження українців Галичини. Свідченням цьому є їхня участь у різноманітних акціях суспільно-політичного, культурно-освітнього та економічного характеру. В основі соціально спрямованої активності василіян було усвідомлення необхідності відстоювання національних прав та інтересів, піднесення рівня освіченості населення, розвитку інфраструктури господарського життя. При цьому не заперечувалася взаємовигідна співпраця з представниками інших національностей. Формування доктринальних передумов праці громадського характеру, роль окремих постатей ЧСВВ у розгортанні її напрямів, вплив ідей, витворених василіянами, на суспільну позицію Греко-католицької Церкви у тодішній період, співпраця ченців із представниками світської інтелігенції та організаціями в досягненні подібних завдань – ці аспекти теми потребують належного подальшого висвітлення у науковій літературі з історії церкви.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові, ф.364, оп.1, спр.22.
2. Там само, ф.364, оп.1, спр.83.
3. Там само, ф.408, оп.1, спр.203.
4. Там само, ф.684, оп.1, спр.1845.
5. Там само, ф.684, оп.1, спр.2195.
6. Там само, ф.684, оп.1, спр.2621.
7. Витяг з уставів Руського Згромадження Чина св. Василя В. Зреформованого по мисли о. П. Льва ХІІІ. – Жовква: Печатня ОО. Василян, 1900. – 42 с.
8. Дещо про пастирський лист // Місіонар. – 1899. – Ч.20. – С.309-312.
9. Із світа і Церкви // Місіонар. – 1904. – Ч.5. – С.128.
10. Каровець М. Велика реформа Чина св. Василя В. 1882 року. В 4 ч. – Львів: З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1933. – Ч.2. – 204 с.
11. Каровець М., о., ЧСВВ. Велика реформа Чина св. Василя В. 1882 р. В 4 ч. – Львів: Видавництво ЧСВВ, 1938. – Ч.4. – 499 с.
12. Коциловський Йосафат, Йосип (1876–1947) // Енциклопедія українознавства: Словникова частина: В 12-ти т. / За ред. В.Кубійовича. – Paris – N-Y.: НТШ, Молоде життя, 1959. – Т.3. – С.1153.
13. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви. – Філадельфія: Накладом союзу українців-католиків “Провидіння”, 1954. – 723 с.
14. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: Історичний нарис. – Івано-Франківськ: Плай. 2001. – 164 с.
15. Місіонар. – 1911. – Ч.3. – С.65-68.
16. Місіонар. – 1914. – Ч.6. – С.161-176.
17. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. – Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківського Теолого-катехитичного духовного інституту, 1999. – 526 с.
18. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів: В 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41. Літературно-критичні праці (1890–1910). – С.194-470.

19. Начеркъ исторіи Уніи рускои Церкви зъ Римомъ. – Львов: Накладомъ Комитету юбилейного, 1896. – 155 с.
20. Розмовний листок // Місіонар. – 1905. – Л.9. – обкл.
21. Скрутець Й., о., ЧСВВ. Доктор І. Франко і Василяни // Записки ЧСВВ. – Жовква: Видавництво Чина св. Василя В. – 1926. – Т.2. – Вип.1-2. – С.167-172.
22. Слідна поправа // Місіонар. – 1907. – Л.1. – С.18-19.
23. Сльпи и просвѣтитель // Місіонар. – 1900. – Л.9-10. – С.138-140.
24. Статистичні відомості // Місіонар. – 1902. – Л.2. – С.28.
25. Стоколос Н.Г. Трансформація греко-католицизму в Австро-Угорській імперії // Людина і світ. – 2002. – №4. – С.21-29.
26. Стоцький Я. Монастир Отців Василян Чесного Хреста Господнього в Бучачі (1712–1996 рр.). – Львів: Місіонер, 1997. – 151 с.
27. Торжецький Р. Митрополит Андрей Шептицький // Ковчег: Збірник статей з церковної історії / За ред. Я.Грицака, Б.Гудзяка та ін. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. І.Франка, Інститут історії церкви, 1993. – Число 1. – С.101-112.
28. Турій О. Греко-католицька Церква та українська національна ідентичність у Галичині // Людина і світ. – 2001. – №10. – С.21-26.
29. Химка Іван-Павло. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині (1772–1918) // Ковчег: Збірник статей з церковної історії / За ред. Я.Грицака, Б.Гудзяка та ін. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. І.Франка, Інститут історії церкви, 1993. – Число 1. – С.67-99.
30. Чинности и ршєня руского провинціального Собора въ Галичинъ отбувшого ся во Львовъ въ роць 1891. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропігійского Института. 1896. – 272 с.
31. Швед М. Спаський та Лаврівський монастирі – осередок духовності і культури в Галичині. – Львів: Місіонер, 2000. – 115 с.
32. Шкраб'юк П. Крєхив: Дороги земні і небесні. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2002. – 413 с.

At the center of this article is the activity of the monk's from the Order st. Basil Magnum (OSBM) at the spheres of culture, economics and politics. The members of OSBM attached great importance to the development of spiritual life of the masses at that period. They participated in other directions of the social work. Basilians strived for reinforcement positions of Ukrainians in the resisting wish Polish politics. The author laes stress on the importance of their activity for the national revival of Ukrainian people at South Galicia.

І.Ф. Гурак

ВИНИКНЕННЯ ПЕРШИХ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТСЬКИХ ТОВАРИСТВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1870–1871 рр.)

Однією з провідних верств українського галицького суспільства в другій половині ХІХ ст. було студентство. Ця група, починаючи від часу конституційних реформ, які мали місце в Австрійській імперії, розгорнула досить активну та різнопланову діяльність. Так, зокрема, представники української студентської молоді першими виступили проти зростаючого в